

daard'. Van de Laar beschouwt Mees als de leidende Nederlandse econoom uit de periode vóór N.G. Pierson, met een veel grotere theoretische diepgang dan J.L. De Bruyn Kops en S. Vissering. Anderzijds is de auteur niet blind voor het gebrek aan originaliteit bij Mees en voor het statische van zijn theorieën, die even onbewogen blijven als de 'wetten' van de klassieke economie, waarvan hij een nabloeier is. Dat hij bij uitstek een exponent was van de stand van de economische wetenschap in zijn dagen verschaftte hem in zijn eigen tijd roem en erkenning, maar droeg bij tot de spoedige vergetelheid die sindsdien zijn deel was. De vernieuwing in het economisch denken, die in de jaren zestig met de werken van L. Walras, W. Stanley Jevons en K. Menger haar intree deed, en waarvan Mees althans voor een deel kennis heeft genomen, heeft in zijn werk geen sporen nagelaten.

Veel waardering heeft Van de Laar voor Mees als monetair econoom; zijn activiteiten op bankgebied noemt hij 'de vrucht van progressief geldtheoretisch denken' (434). Maar ook daar staat weer tegenover dat hij door zijn uitgesproken metallistische visie geobsedeerd bleef zoeken naar dat edele metaal, dat de beste waarborg zou bieden voor waardevast geld. Daardoor is hij ook medeverantwoordelijk voor de besluiteloosheid en de wankelmoedigheid die de Nederlandse muntpolitiek in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw kenmerkte.

Van de Laar's proefschrift is mede door de persoonlijke betrokkenheid van de schrijver een goed leesbaar werk geworden, dat als introductie en leidraad bij de werken van Mees geheel aan de bedoelingen beantwoordt.

M.G. Buist

J. Kneppelhout, *Opvoeding door vriendschap*, Marita Mathijssen en Frank Ligtvoet, ed. (Amsterdam: Querido, 1980, 83 blz., f 19,50); J. Kneppelhout, *Een beroemde knaap*, Marjke Stapert-Eggen, ed. (Den Haag: Martinus Nijhoff, 1981, 183 blz., geïll., f 29,50).

Wie geïnteresseerd is in de Romantiek als Europese beweging, constateert al spoedig, wellicht met een gevoel van teleurstelling, dat het intellectuele klimaat in Nederland vrijwel onberoerd is gebleven door 'eenige overspannen geesten uit de school van Schlegel', zoals een recensent van de *Vaderlandsche Letteroefeningen* in 1820 onder anderen Tieck en Novalis karakteriseerde¹. Een romantische beweging van enige omvang als bijvoorbeeld in Duitsland is aan Nederland voorbijgegaan. Wel hebben enkelen in het 'romantisch levensgevoel' gedeeld en weer anderen, aanzienlijker in getal, gekoketteerd met romantische noties omdat deze aan hun persoonlijkheid een onweerstaanbaar cachet zouden geven of juist een 'afschuwelijk geheim' verhulden, waardoor zij zich gestigmatiseerd voelden. Een van de bekendste voorbeelden uit de eerste categorie is Johan Rudolf Thorbecke die tijdens zijn studieverblijf in Duitsland in 1821 aan zijn verontruste ouders schreef:

... Van niets is mijn natuur zo afkerig, dan van dit midden te treffen en te houden... In alle grote gezelschappen kan ik slechts de dood van alle echt menselijke omgang zien. De mens kan de mens slechts leren kennen en genieten, in zoverre hij de ander als mens, d.i. omgord met al zijn naar buiten uitstromende en levende belangstelling in het hoogste en heiligste van ons wezen tegenoverstaat. Al het overige is van den boze, vergankelijk, een maaksel van behoefte en ijdelheid en gegrond op het nietswaardig gezag van zogenaamde conventionele vormen, waarvan het samenweefsel op niets

1. W. van den Berg, *De ontwikkeling van de term romantisch en zijn varianten in Nederland tot 1840* (Assen, 1973) 210.

anders uit is, als om de geest te onderdrukken, de mens tot een pop en draadmachine van belachelijke regelen te vernederen en al wat groot en goed in hem is, te verduisteren en te vernietigen².

Het is dit 'alles of niets', dat extreme, eigengereide subjectivisme waardoor de familie Thorbecke in Zwolle het gevoel kreeg dat hun zoon zich door boze invloeden innerlijk van hen vervreemde. Hun vrees bleek ten slotte ongegrond. Uit Thorbeckes briefwisseling, in de jaren dertig gevoerd met zijn latere schoonmoeder, de weduwe van de romantische filosoof Karl Solger, blijkt dat 'das innere Gefühl der eigenen Seele' voor hem niet de opperste, ongeschreven wet was. Tegenover de spontane ongebondenheid en vormeloosheid van haar ontboezemingen stond hij gereserveerd. Met het gevoedsleven van de Leidse hoogleraar in de rechten had niemand meer iets te maken, behalve mevrouw Solgers dochter Adelheid die hij in 1836 huwde. In *The Age of Revolution* heeft E.J. Hobsbawm over de Romantiek geschreven: 'Though it is by no means clear what romanticism stood for, it is quite evident what it was against: the middle. Whatever its content, it was an extremist creed'³. In de brief uit 1821 schrijft Thorbecke vanuit dezelfde 'absolutistische' grondtoon. Wie echter het midden verfoeit, zal door het midden verstoten worden. Hij leerde deze les en paste zich aan.

De laatste jaren is mede door de bemoeienissen van enkele leden van de werkgroep negentiende eeuw de figuur van de schatrijke 'homme lettré' Johannes Knepelhout (1814-1885) in de belangstelling geraakt. Achtereenvolgens verschenen van hem een keuze uit de verhalen onder de titel *Waanzinig Truken*, een essay uit zijn studententijd *Opvoeding door vriendschap* en een veelgeprezen later geschrift *Een beroemde knaap*, Knepelhouts herinneringen aan een van zijn gunstelingen, de violist Jan de Graan. Tegen een wetenschappelijke heruitgave van het werk van een 'minor writer' kan niemand bezwaar hebben. De bezorgers wensden hun ontdekking echter te kronen tot romantisch literator bij uitstek, de enige onder zijn Leidse bentgenoten, die ook in later jaren het romantisch credo onverzwakt liet horen⁴. Knepelhout, die het leven van een ambtelooze patriciër leidde, was zonder enige twijfel een erudiet man. Een romanticus was hij evenmin als de recensent van de *Vaderlandsche Letteroefeningen*. In zijn jeugd hield hij van koketteren en een zekere buitenissigheid in kleding en gedrag. In het Leiden van de jaren dertig schudde menig hoogleraar – een armoedzaaiër in vergelijking met Knepelhout – het hoofd over de aanvallige dandy die zijn garderobe uit Parijs betrok. Met een romantisch 'levensgevoel' had dit alles niets uitstaande. De man van voorvaderlijk fortuin had een heilig ontzag voor wat Thorbecke ooit overmoedig en minachtend 'zogenaamde conventionele vormen' had genoemd, en bewandelde zijn gehele, lange leven de gulden middenweg. Dit gespannen conformisme vloeyde voort uit Knepelhouts homoseksualiteit. De bezorgers van Knepelhouts geschriften lijken bevreesd dat hun auteur alsnog zou kunnen worden betrokken bij een proces wegens schending der eerbaarheid. De uiterst omzichtige wijze waarop mevrouw Stapert gewag maakt van het schandaal van 1867 (een roddelcampagne tegen Knepelhout die ervan verdacht werd een relatie te onderhouden met de jonge violist), doet vermoeden dat zij het incasseringsvermogen van de lezer anno 1983 sterk onderschat.

Mevrouw Stapert vermeldt in haar uitvoerige inleiding bij *Een beroemde knaap* weliswaar alles wat tegen Knepelhout pleit, maar de maecenas blijft voor haar onaangestast als een

2. *Het Thorbecke-archief 1798-1872*, J. Brandt-Van der Veen, ed., II (Groningen, 1962) 89.

3. E.J. Hobsbawm, *The Age of Revolution 1789-1848* (Londen, 1962) 306.

4. M. Mathijssen en F. Ligtoet, *Inleiding* bij J. Knepelhout, *Opvoeding door vriendschap* (Amsterdam, 1980) 45.

'edelaardig estheet' die geconfronteerd wordt met een weerbarstige, ondankbare gunsteling. Ongetwijfeld is het Kneppelhouts bedoeling geweest dat zijn lezers er ook zo over zouden denken. Wie een kritische, wetenschappelijke uitgave verzorgt, zou echter met wat meer distantie haar geliefde negentiende-eeuwers moeten bezien. De generatie na Kneppelhout was soms wat minder eerbiedig tegenover de maecenas. In 1891 verscheen in *De Gids* een beschouwing aan Gerard Bilders gewijd, waarin de auteur H.L. Berckenhoff Kneppelhout in verkapte bewoordingen dwingelandij verweet in zijn omgang met zijn pupillen: Bilders had hij te veel 'voor den hoogen hoed' opgevoed! De wijze waarop de bezorgers getracht hebben Kneppelhout te 'restaureren', is weinig overtuigend. De lezer aanschouwt een – onbedoelde – pijnlijke ontluistering. De smoorverliefde Kneppelhout liet ook na 1867 zijn pupil geen moment met rust en toonde een maniakale belangstelling voor elk detail van diens privé-leven. Na de dood van zijn pupil, die zich tijdens zijn leven zoveel mogelijk aan de tirannie van Kneppelhout had proberen te ontworstelen, portretteerde de maecenas teleurgesteld zijn beschermeling als een kil, liefdeloos wezen, dat als een 'logeergast' door het leven was gegaan. Menig standgenoot van Kneppelhout, onthutst over de felheid van de roddelcampagne waarin deze betrokken was geraakt, zal *Een beroemde knaap* verwelkomd hebben als een geschrift waarin de weldoener eindelijk publiekelijk verantwoording aflegde voor zijn lankmoedig gedrag tegenover een ondoorgrondelijke deugniet die geen gevoelens van dankbaarheid en loyaliteit tegenover zijn broodheer kende.

In 1875, toen Kneppelhout de gestorven violist herdacht, was hij een gekwetst, vereenzaamd man geworden. In 1835 was hij hoopvoller gestemd geweest. In zijn essay *Opvoeding door vriendschap* verschaft de romantische idee van de kunstenaar, in het bijzonder de dichter, als middelaar tussen God en de mensen hem een alibi voor zijn dreigend ambteloos bestaan. Achter de vriendschapscultus van de Romantiek, de wens 'de jongere vriend te wenden naar de onmetelijke schoonheid, die niets anders is dan de hoge, de heilige poëzie'⁵ school het verlangen naar doorbreking van het isolement waarin hij als homoseksueel verkeerde. In de zeer uitvoerige inleiding bij Kneppelhouts essay blijkt van deze achtergrond niets. Een lijvig, eenzijdig samengesteld notenapparaat is niet in staat een fundamenteel gebrek aan inzicht te verhullen: de lezer die behalve over biografische bijzonderheden tevens geïnformeerd wil worden over de 'ideologische' achtergronden van de Romantiek, komt bedrogen uit. In noot 4 bijvoorbeeld bespreken de auteurs de relatie tussen religie, wijsbegeerte en poëzie volgens de romantische opvattingen. Ik acht het uitgesloten dat iemand hiervan iets begrijpt. In *Mijn zwarte tijd* had Kneppelhout de draak gestoken met de studentenjaren van voorheen, de

lange jaren en de diepe rampzaligheid... toen men zich aan een voortdurende romaneske aandoenlijkheid overgaf, die ons benijdbare nachten van slapeloosheid bezorgde, in heerlijker dromen gehuld dan de rust schenken kan, en welke de verhitte dichter verzen ingaven, uitboezemingen van een diep, maar den Hemel zij dank, slechts gewaand en denkbeeldig ongeluk⁶.

Dat was alles maar spel! De echte zwarte tijd moest voor hem nog beginnen en duurde een leven lang. Metgezellen op die lange weg had hij niet. Hij was immers een uitgestotene, een man geneigd tot 'crimen nefandum', sodomie, uranisme! Dat maakte hem tot een innerlijk verscheurd, verbitterd mens. 'To reveal art and conceal the artist is art's aim' schreef Oscar Wilde in 1891 als voorwoord bij *The Picture of Dorian Gray*. Wilde en Kneppelhout: wat

5. *Ibidem*, 60.

6. J. Kneppelhout, 'Mijn zwarte tijd', in: *Geschriften*, X (Leiden, 1864) 119.

beiden verbindt, is een geaardheid die hen voortdurend tot rollen en posen dwingt om voor de buitenwereld te verbergen wat bij ontdekking tot maatschappelijke uitstoting zou leiden. In zijn magistrale *Auszenseiter* (Suhrkamp: Frankfurt am Main, 1975) schrijft de literatuur-socioloog Hans Mayer:

Allein der homosexuelle Künstler war zum Rollenspiel verurteilt, also zur ästhetischen Existenz. Entweder agierte er als musterhafte Gatte und Vater im Triebverzicht... oder er spielte, nicht selten arg chargierend, die Gegenrolle des totalen Auszenseiters und Clochards.

Kneppelhout, sinds 1845 gebonden in een kinderloos huwelijk met een vrouw die hem vele jaren zou overleven, speelde de rol van voorbeeldig echtgenoot, filantroop en pedagoog en verstarde tot een monument van respectabiliteit⁷.

R. de Ruig

7. Over de relatie tussen Kneppelhout en zijn beschermelingen heb ik een uitvoeriger opstel geschreven onder de titel 'De maecenas van De Hemelsche Berg en zijn protégés' dat in het novembernummer van het tijdschrift *Homologie* (1982) is gepubliceerd.

A. Heerding, *Geschiedenis van de NV Philips' gloeilampenfabrieken, I, Het ontstaan van de Nederlandse gloeilampenindustrie* (Den Haag: Nijhoff, 1980, 413 blz., ISBN 9024790336).

De studie van Heerding is een indrukwekkend voorbeeld van de wijze waarop bedrijfsgeschiedenis beoefend kan worden. Een theoretisch kader van waaruit dit boek geconcipeerd is ontbreekt weliswaar, maar het werkmodel van de auteur levert genoeg materiaal op voor een theoretische bezinning op de praktische beoefening van de bedrijfsgeschiedenis. Men zou daarbij tevens gebruik moeten maken van studies van Klein en De Vries. De afwezigheid hier van een theoretisch-methodologische verantwoording moet overigens niet worden verstaan als een verwijt gericht tot de auteur. Al jaren wordt immers door bedrijfshistorici geklaagd over gebrek aan theorievorming. Terecht stelt Klein dat dit ook te wijten is aan de theoretische economie, die weinig aandacht schenkt aan de ondernemer en aan de relaties tussen ondernemer en maatschappij. Jaeger constateert in 1972, dat de afkeer van bedrijfshistorici voor een theoretische verdieping van hun specialisme zelfs de vorm heeft aangenomen van een beroepsziekte¹. Zo erg is het nu ook weer niet, maar ontegenzeggelijk blijft de behoefte aan theorievorming groot. In zijn *Through Growth and beyond* bespreekt William Parker uitvoerig een aantal studies over ondernemingsgeschiedenis waarin hij naast lof ook kritiek uit met name over het onvoldoende theoretische fundament ervan². Men kan zich dienaangaande geheel vinden in wat Joh. de Vries onlangs schreef: 'Een gemeenschappelijk aanvaarde grondslag van theorievorming ontbreekt, zelfs

1. H. Jaeger, 'Gegenwart und Zukunft der historischen Unternehmerforschung', in: P.A.M. Geurts en F.A.M. Messing, ed., *Theoretische en methodologische aspecten van de economische en sociale geschiedenis* (Den Haag, 1979) II, 143.

2. W.N. Parker, 'Through Growth and beyond Three Decades in Economic and Business History', in: L.P. Cain and P.J. Uselding, ed., *Business Enterprise and Economic Change. Essays in Honour of Harold F. Williamson* (Ohio: Kent State University Press, 1975) 40-47.